

SDE Analiz

İnsan Onuru

Nihat BULUT

Editör

Dr. Murat YILMAZ

SDE İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörü

İçindekiler:

Editör	3
Özet	4
I- GİRİŞ	5
II- İNSAN ONURU KAVRAMI	7
III- ESKİ YUNAN'DAN AYDINLANMA ÇAĞINA.....	9
A- Eski Yunan'da İnsan Onuru.....	9
B- Roma'da İnsan Onuru.....	10
C- Ortaçağ'da İnsan Onuru.....	11
D- Aydınlanma Çağı'nda İnsan Onuru.....	12
IV- İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İNSAN ONURU	14
V- İNSAN ONURU KAVRAMININ HUKUKİ METİNLERE GİRİŞİ	16
A- Genel Olarak.....	16
B- Uluslararası Hukukta ve Anayasalarda İnsan Onuru	17
C- İnsan Onurunun İki Boyutu: Bireyin Devlete Karşı Korunması ve Sosyal Hakların İnsan Onurunun Korunması Açısından Önemi.....	21
VI- SONUÇ	29
Son Notlar	33

Editör

İnsan onuru kavramı, teolojik ve felsefi veçhelerini takiben hukuki bir veçhe de kazanmıştır. Bu hukuki veçhe ile insan onuru kavramı anayasaların, insan hak ve hürriyeti anlayışının ve giderek hukuki nizamın kurucu bir kavramına dönüşmektedir.

Stratejik Düşünce Enstitüsü Mayıs 2011 yayınlamış olduğu Anayasa Raporunu, "İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa" başlığını ile takdim etmiş ve insan onuru kavramını, yeni anayasanın dayanak noktası olarak gördüğünü ifade etmişti. Rapora göre, "Vesayetsiz ve Tam Demokratik Bir Türkiye İçin" elzem olan yeni anayasa, ancak insan onuruna dayanırsa bu amaca ulaşılabilirdi.

1900-1947 yılları arasında yalnız 4 devletin anayasası insan onuru kavramına yer verirken, 1947-1997 yılları arasında bu rakam 40'a yükselmişti. Uluslar arası metinlerde de yer alan insan onuru kavramı, bugün Türkiye'de de genel kabul görmektedir. TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun anayasa metni yazma çalışmalarında da insan onuru kavramına yer verilmiştir.

İnsan onuru kavramının Türkiye'de de yaygınlaşmasına rağmen tanımı, mahiyeti, tarihi ve derinliği yeterince bilinmemektedir. SDE olarak önümüzdeki dönemde daha çok atıfta bulunulacağı açık olan insan onuru kavramını, değerli akademisyen Prof. Dr. Nihat Bulut'un analizi ile kamuoyuna takdim etmekten kıvanç duyuyoruz. SDE bu şekilde bir yandan yeni anayasa sürecine katkı misyonunu devam ettirirken, diğer yandan da Anayasa Raporunda vurgulandığı gibi "İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa" bahsinde fikri takibini sergilemiş oluyor.

Dr. Murat Yılmaz

Siyaset Bilimci

İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörlüğü

Özet

Yüzyıllar boyu teoloji ve felsefenin en tartışmalı konuları arasında yer alan insan onuru, modern zamanlarda, ama özellikle de ikinci dünya savaşından sonra, insan haklarının üzerine inşa edildiği bir kavram haline gelmiş ve böylece hukuki bir değer olma özelliği kazanmıştır.

İnsanın kişiliğine, öz değerine ilişkin bir kavram olan insan onuru, insanın özerkliğinin, varlık nedeninin temelini oluşturur. İnsanın, insan olmasının anlamı ve amacı insan onuruyla açıklanır. İnsan, onurunu doğuştan ve doğal olarak kazanmıştır. Bu yüzden onur, vazgeçilmez ve devredilemez bir niteliğe sahiptir. Onuru içerisinde insan, akli yetisiyle, ahlaki özerkliğe ve özgürlüğe sahip olarak mutlak bir değeri taşımaktadır.

Hem bireysel olarak insan tekinin, hem de bir tür olarak insan türünün öz değerini ifade eden insan onuru, her türlü toplumsal, siyasal ve hukuksal müdahaleye karşı öne sürülebilme özelliği taşır ve bu yüzden de bütün hak ve özgürlüklerin temeli sayılır.

İnsan onuru, insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun, sırf insan oluşunun kazandırdığı değer tanınmasını ve sayılmasını anlatır ve insana belli bir biçimde davranılmasını yahut ona belli bir çizginin altında muamele edilmemesini zorunlu kılar. Bu bağlamda insan onurunun korunması, insan haklarını bir bütün olarak, kişisel, siyasal ya da sosyal haklar arasında ayırım gözetmeksizin uygulamaya taşımakla, insanı toplumsal koşulların meydana getirdiği her türlü baskıdan kurtarmakla, dahası, ona kendini geliştirme fırsatı vermekle mümkündür.

Çağdaş insan hakları belgeleri bu amaçla, hak ve özgürlükleri fonksiyonlarına göre tasnif etmişler ve her bir kategoriyle insanın bir yönünü korumayı hedeflemişlerdir. Bu çerçevede kişisel haklar kişinin devlet tarafından aşamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen ve bireyin maddi ve manevi varlığını koruyan özgürlüklerdir. Sosyal haklar ise, vatandaşlara devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme hakkını tanıyan ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli görevler ve fonksiyonlar yükleyen haklardır. Sonuçta, bütün bu hak ve özgürlükler bir araya gelerek, insanın korunması ve kendini geliştirmesi amacına hizmet ederler.

Geçmişte, daha ziyade felsefi ve ahlaki bir değer olarak ön plana çıkan, ancak günümüzde, aynı zamanda hukuki bir değer olma özelliği de kazanan insan onuru, yeni anayasa ile siyasal sistemin temel dayanağı kılınabilir. Çünkü insan onuru, hem bütün kültürlerin ortak mirası olma özelliği taşır, hem de bizim kültürümüzün odak kavramları arasında yer alır. Yeni anayasanın, insanlığın ortak değeri olan insan onuruna dayanması, anayasayı ideolojik bir tercihten arındırmak bakımından olduğu gibi, ona sağlam bir felsefi dayanak sağlamak bakımından da son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Hukuk Devleti, Sosyal Haklar, Birey-Devlet İlişkisi, İnsan Haklarının Bütünlüğü, Anayasa ve İdeoloji, Anayasa ve Felsefi Temel

I- Giriş

Anayasanın ideolojilerden arındırılması meselesi, anayasa yapım süreci ile ilgili tartışmalarda sıkça gündeme gelen bir konudur. Bu husustaki ağırlıklı görüşün, yeni anayasada ideolojik bir tercihin bulunmaması şeklinde tezahür ettiği söylenebilir. Kuşkusuz bu, olumlu bir yaklaşımdır ve hem önceki anayasalarda hem de mevcut anayasada ideolojik bir tercihe yer vererek siyasal alanı daraltan ve bunu da yargı kararlarıyla pekiştiren Türkiye için önemli bir gelişmedir.

Şüphesiz sözü edilen ideolojik yansızlık, sadece mevcut anayasaya damgasını vuran ideolojik tercih ya da anlayışa son vermek bağlamında ele alınmamalıdır. Yeni anayasa, mevcut anlayış da dahil, her türlü ideolojik tercihe eşit mesafede durmalı, bu konuda herhangi bir empozede bulunmamalıdır.

Ancak anayasanın ideolojilerden arındırılması, onun hiçbir felsefi temele sahip olmaması gerektiği anlamına gelmez. Genelde hukuk metnlerinin ve özelde anayasaların belli bir değerler manzumesine dayanmasında herhangi bir sakınca yoktur. Zaten, pratikte de aksi bir durumun söz konusu olması mümkün değildir. Önemli olan, anayasanın dayandığı felsefenin, insanlığın ortak değeri haline gelmiş bir temeli esas almasıdır. İnsan onuru kavramı böyle bir temeli oluşturabilecek özelliğe sahiptir. Çünkü felsefi, ahlaki ve hukuki bir değer olarak insan onuru, bütün kültürlerin ortak mirasıdır. Ayrıca Anadolu kültürünün de odak kavramlarından birisidir.

Kısacası, yeni anayasanın, insanlığın ortak değeri olan insan onuruna dayanması, hem anayasayı ideolojik bir tercihten arındırmak hem de ona sağlam bir felsefi dayanak sağlamak bakımından son derece önemlidir.

Anayasanın ideolojilerden arındırılması, onun hiçbir felsefi temele sahip olmaması gerektiği anlamına gelmez. Genelde hukuk metnlerinin ve özelde anayasaların belli bir değerler manzumesine dayanmasında herhangi bir sakınca yoktur.

SDE Analiz

İnsan Onuru

6

Bu çalışmada, ilk olarak insan onuru kavramının ne anlama geldiği tespit edilecek; ardından, günümüzde insan hakları ve hukuk devleti açısından en yüksek değer olma özelliğini kazanan bu kavramın izlediği tarihsel süreç ele alınacak; sonra da bu değerın insan hakları ile ilgili metinlere nasıl yansıdığı araştırılacaktır. Amaç, bütün bu bilgi birikiminin ışığında, ülkemizde yapımı için somut adımların atıldığı yeni anayasanın, neden insan onuruna dayanması gerektiğini ortaya koymaktır.

---

*Yeni anayasanın,
insanlığın ortak
değeri olan
insan onuruna
dayanması, hem
anayasayı ideolojik
bir tercihten
arındırmak hem
de ona sağlam bir
felsefi dayanak
sağlamak
bakımından son
derece önemlidir.*

SDE Analiz

II- İnsan Onuru Kavramı

Yüzyıllar boyu teoloji ve felsefenin en tartışmalı konuları arasında yer alan insan onuru, modern zamanlarda, ama özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insan haklarının üzerine inşa edildiği bir kavram haline gelmiştir¹. Gerçekten zaman içinde, insan haklarının kapsamı, tasnifi ve sınırlandırılması gibi konularda yoğun tartışmalar yaşanmış olsa bile, uzun süren mücadelelerin sonucunda ortaya çıkan bu hakların yöneldikleri amaç hususunda, yaygın bir mutabakat olmuştur. Bu amaç, insan onurunun korunmasıdır.

Lügatlere bakıldığında, onur sözcüğünün birbiriyle ilintili iki anlamda kullanıldığı görülmektedir. Birinci anlamda onur, insanın kendisine duyduğu öz saygıyı, izzetinefsi ifade ederken; ikinci anlamda, bir insana başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değere, gurura ve şerefe vurgu yapar². Aslında her iki anlamda da onur, çok değerli kılınmış bir şeyin özelliği olarak karşımıza çıkar³. Burada değerli kılınan şey insan, ona değer kazandıran özellikle de onurdur.

Kuşkusuz insanın değeri derken kastedilen, insanın diğer canlılar arasındaki özel yeri ve ona bu yeri sağlayan, yani onu diğer canlılardan ayıran olanaklar ve özelliklerdir⁴. İnsan, diğer canlılardan farklı olarak, bir takım akli ve ahlaki yetilere sahiptir⁵. Bu yetiler, insana kişilik değeri katan ve onu bağımsız kılan özelliklerdir. Nitekim Alman Anayasa Mahkemesi de insan onurunun, insanın kişilik değerini ve bağımsızlığını içerdiğini belirtmektedir⁶.

İnsan onurundan söz etmek, insanın kişi olarak en yüksek akli ve ahlaki değerlerin, dokunulmaz, kaybedilmez bir öz değerinin sahibi olduğundan söz etmek demektir. Bu bağlamda insan onuru, insanın özü, öz değeri ve doğasıdır⁷. Bu, öyle bir gerçekliktir ki, ispata gerek duymaz. İnsan, başka

---

İnsan onurundan söz etmek, insanın kişi olarak en yüksek akli ve ahlaki değerlerin, dokunulmaz, kaybedilmez bir öz değerinin sahibi olduğundan söz etmek demektir. Bu bağlamda insan onuru, insanın özü, öz değeri ve doğasıdır.

SDE Analiz

İnsan Onuru

8

bir gerekçeye ihtiyaç olmaksızın, sırf insan olması dolayısıyla kendisine saygı duyulması gereken bir canlı olarak kabul edilir.

Kısacası insanın akli ve ahlaki yeteneklere sahip olması, onu maddi ve manevi açıdan kendine özgü bir değer sahibi kılar. Bu değer çerçevesinde insan, kendi yaşamını ahlaki olarak belirleme ve kendini gerçekleştirme yetisine kavuşur. Bu yeti insan onurunun nedenidir. Dolayısıyla insan onuru, insanın kişiliğine, öz değerine ilişkin bir kavramdır. İnsan onuru, insanın özerkliğinin, varlık nedeninin temelini oluşturur. İnsanın, insan olmasının anlamı ve amacı insan onuruyla açıklanır. İnsan, onurunu doğuştan ve doğal olarak kazanmıştır. Bu yüzden onur, vazgeçilmez ve devredilemez bir niteliğe sahiptir. Onuru içerisinde insan, akli yetisiyle, ahlaki özerkliğe ve özgürlüğe sahip olarak mutlak bir değeri taşımaktadır⁸.

İnsan onuru, insan türüne veya kişisel kimliğe atfedilen, varoluşsal bir değerdir. Herhangi bir bireye, insan değilmiş gibi davranıldığı zaman, insanın gerçek kişiliği tehlikeye düşer⁹ ki bu da insan onurunun zedelenmesi demektir.

İnsan onuru, insan türüne veya kişisel kimliğe atfedilen, varoluşsal bir değerdir. Herhangi bir bireye, insan değilmiş gibi davranıldığı zaman, insanın gerçek kişiliği tehlikeye düşer ki bu da insan onurunun zedelenmesi demektir.

Hem bireysel olarak insan tekinin hem de bir tür olarak insan türünün öz değerini ifade eden insan onuru, her türlü toplumsal, siyasal ve hukuksal müdahaleye karşı öne sürülebilme özelliği taşır¹⁰ ve bu yüzden de bütün hak ve özgürlüklerin temeli sayılır. Ancak bugün için insan haklarının temeli ve amacı sayılan insan onuru kavramının, uzun bir tarihsel sürecin ürünü olduğu ve zaman içinde yaşanan değişikliklere bağlı olarak biçimlendiği de bir gerçektir¹¹.

SDE Analiz

III- Eski Yunan'dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış

A-Eski Yunan'da İnsan Onuru

İnsanın akli ve ahlaki yetenekleriyle, kendine özgü bir değer sahibi olduğu fikri, yani insan onuru düşüncesi hukuk alanında yeni ise de, bir ideal olarak kökeni eski uygarlıklara kadar uzanmaktadır¹². Eski Yunan'da Polis, siyasal, sosyal, ekonomik, askeri ve hatta dini bir birlik olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden siteyi oluşturan insanlar, birbirine sıkı bağlarla bağlı sayılmışlar ve faaliyetlerini Polisin çıkarlarına hizmet etmeye yöneltmek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla Eski Yunan'da site, kişiyi maddi ve manevi değerleriyle kendisine bağlayan bir görünüm arz etmiş¹³ ve ilk bakışta insanın kendine özgü bir değeri olduğu fikrine uzak bir görünüm sergilemiştir. Ancak biraz daha dikkatli bakınca, durumun tam olarak böyle olmadığını söylemek de mümkündür. Çünkü yasanın üstünlüğü anlayışı siteyi baskıcı olmaktan kurtarmış ve insanın değerine vurgu yapıldığının işareti sayılmıştır.

Öte yandan Eski Yunan'da düşünce alanında da insan onuru kavramının ipuçlarına rastlamak mümkündür. Sofistlerin, insanı çıkarlarına hizmet eden bencil bir varlık olarak nitelermelerine rağmen, insanı düşüncelerinin odak noktası yaptıkları ve onu her şeyin ölçüsü olarak gördükleri bilinmektedir¹⁴. Sitenin üstünlüğünden ve yüceliğinden yana olan Platon'da bile, her insanın adaleti değerlendirebilmesi ve kendi yolunu çizebilmesi, temel motifler arasında yer almaktadır¹⁵. Yine Eski Yunan'da, site devletinin çöküş dönemlerine rastlayan Helenistik okulların, özellikle de Epikürcü okul ile Stoacı okulun, siteye bağlı insan anlayışı yerine, insanı önceleyen bir yönetim anlayışını ön plana çıkardıkları görülmektedir.

Felsefesinin genel amacını insanın nasıl mutlu olacağını gösterme düşüncesine adanmış ve bu bağlamda hazzı ön plana çıkaran Epikürcü

Eski Yunan'da insan onuru kavramının ipuçlarına rastlamak mümkündür. Sofistlerin, insanı çıkarlarına hizmet eden bencil bir varlık olarak nitelermelerine rağmen, insanı düşüncelerinin odak noktası yaptıkları ve onu her şeyin ölçüsü olarak gördükleri bilinmektedir.

SDE Analiz

okul, insanı en yüce değer olarak görmekte, insanı onurlandıracak başka bir varlığın olmadığını söylemekte, dahası insanı, başlı başına bir amaç saymaktadır¹⁶. Eski Yunan'da devleti amaç olmaktan çıkararak, bireyi ön plana alan ve bu bağlamda genel bir insan anlayışını benimseyerek, onun öz değerine vurgu yapan başka bir okul da Stoacı okuldur. Bu okulun kurucusu Zenon, insanların eşitliği ve kardeşliği temasını işlemiş, her türlü ayrımcılığı reddetmiş, siteyi kutsallıktan arındırarak, barış içinde yaşamının bir aracı olarak algılamış ve böylece insanın değeri kavramının gelişmesine katkı yapmıştır¹⁷. Stoacı düşünürlere göre insan akli, bütün insanlarda aynı şekilde beliren ve onları birbirine bağlayan evrensel güçtür. Aralarında bazı farklılıklar bulunsa bile, bütün insanlar akıl sahibi olduklarına göre, onların eşit ve kardeş olduklarını kabul etmek gerekir¹⁸. Gerçekten Stoacı düşünürlere, insanın doğuştan eşit ve özgür olduğunu kabul etmişler ve bu fikirleriyle, insana devlet dışında bir değer tanımlamışlardır. Bu durum onları, özellikle felsefi açıdan, insan hakları öğretisinin en eski kaynaklarından birisi yapmıştır¹⁹. Bu arada Stoacı düşünürlerin insan hakları düşüncesinin barınağı olan doğal hukuk ve doğal haklar doktrinine yapmış oldukları katkının da insana verilen değer açısından önemli olduğu unutulmamalıdır.

Çiçero'nun, insanın biricikliğine ve eşitliğine yaptığı vurgunun Roma'da ne denli uygulandığı tartışılır. Elbette Roma'da devlet, hukuka bağlı bir örgüt olarak algılanmakta ve devlet düzeninin kişinin mutluluğunu amaç edindiği görülmektedir.

B-Roma'da İnsan Onuru

Stoa okulunun düşünceleri Roma İmparatorluğu'nda tutulmuş, başta, Çiçero ve Seneca olmak üzere, dönemin düşünürlerince de benimsenerek savunulmuştur²⁰. Sözelimi Çiçero, hukukun kaynağının doğada olduğunu belirtmiş ve Tanrı'nın insana yansıttığı temel bir güç olan aklın, yasayı bulabileceğini vurgulamıştır²¹. Çiçero'ya göre bütün insanlar doğal olarak onura sahiptirler ve onların onur sahibi olmaları, "kanun toplumu" olarak tanımlanan devletin de temelini teşkil eder²². İnsanın düşünme ve akıl yürütme yeteneğiyle donatılmış tek canlı yaratık olduğuna ve böylece biricikliğine vurgu yapan Çiçero, akılda müşterek olan insanların haklarda da müşterek olduklarını belirtmektedir²³. Bu bağlamda bütün yurttaşların kamu gücünde bir payı olduğunu düşünen Çiçero, onurun, bu kamu görevine hazır olma ve sorumluluk bilincine sahip bulunma anlamına geldiğini söyler²⁴ ve böylece kişinin öz değerinden çok, onun kamusal yaşam içindeki itibar ve statüsünü ön plana çıkarır²⁵.

SDE Analiz

Çiçero'nun, insanın biricikliğine ve eşitliğine yaptığı vurgunun Roma'da ne denli uygulandığı tartışılır. Elbette Roma'da devlet, hukuka bağlı bir örgüt olarak algılanmakta ve devlet düzeninin kişinin mutluluğunu amaç edindiği görülmektedir. Ancak kadınlar, çocuklar, yabancılar ve köleler için, ne insan olma değerinden ne de eşitlikten söz etmek mümkün değildir. Roma'da son

tahlilde ön plana çıkan husus, kişinin kamusal yaşam içinde tuttuğu yerdir. Onur kavramı da buna bağlıdır. Kamusal yaşam içerisinde kendini hizmeti ile gösteren Romalı, onurunu da yükseltmiş sayılmaktaydı²⁶. İnsanların onur bakımından eşit oldukları fikri henüz yerleşmemiştir²⁷. Dolayısıyla onur, doğrudan doğruya insan olmaktan kaynaklanan ve ona sıkı sıkıya bağlı olan bir anlam ifade etmemekteydi. Aksine Roma'da yönetim ve devletin birlikte sahip oldukları kolektif bir onur anlayışı vardı. Roma'nın bütün parçaları, vatandaşlar, imparator... bu kolektif onurda ortak bir paya sahip sayılırlardı²⁸.

C-Ortaçağ'da İnsan Onuru

Ortaçağ'a gelince, dinsel düşünüşün egemen olduğu bu çağda insan onuru kavramı da bu gelişimden payını alacak ve teolojinin ilgi alanına girecektir. Gerçekten bu çağ Hıristiyanlığın kendi onur idealini inşa ettiği bir çağ olmuştur. Buna göre, insan gerekçesini Tanrı'da bulan bir tekildir²⁹. Dolayısıyla insana dair bir değerlendirme, ancak Tanrı'nın merkeze alınması suretiyle yapılabilir. İnsan, Tanrı'nın bir tezahür biçimi olarak yaratılmıştır. Bu yüzden insana saygı aynı zamanda Tanrı'ya saygı anlamına gelmektedir³⁰. Tanrının bir görünümü olarak yaratılan insanlar, eşit bir biçimde onura sahiptir³¹. Doğal olarak bu yaklaşım çerçevesinde onur, Tanrı'nın bir lütfudur³². St. Agustin ve St. Thomas'ın yaklaşımları bunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. St. Agustin, insanın hafıza, zeka ve istencinden oluşan kutsal ruhunun, onu yaratan Tanrı'nın kutsal ruhuyla uyum içinde olduğunu belirtir. Ancak akıl ve iradenin davranışlara göre iyi ya da kötü olabileceğini vurgular ve kutsala yönelmenin iyi, başka bir şeye yönelmenin ise kötü olduğunu söyler. Yine St. Thomas, insanın bir kişi olarak özgür ve onur sahibi olduğunu belirtir. Ancak, günah işlediği zaman onurunu kaybedeceğini de vurgular³³.

Günahla onur arasında ilişki kurulmuş olmasına rağmen, Hıristiyanlığın insan kişiliğine değer kazandırma ve onun bazı haklara sahip olabileceği fikrini ortaya atma bakımından önemli bir aşamaya işaret ettiği söylenebilir. Fakat feodal düzenin yerleşmesiyle birlikte, feodal toprakların oldukça önemli bir bölümünü eline geçiren kilise, bireyin özgürlüğünü somut yaşamında, yani nesnel alanda değil; tinsel alanda gerçekleştirebileceği düşüncesini benimsemiş ve böylece kendi etkinliğini artırma yolunu seçmiştir. Nitekim kilise, zamanla, otorite karşısında vicdan özgürlüğünün savunusunu yapmayı bırakmış ve feodal sistemin özelliklerinden de yararlanarak, dünya işlerine karışmaya başlamıştır³⁴.

Günahla onur arasında ilişki kurulmuş olmasına rağmen, Hıristiyanlığın insan kişiliğine değer kazandırma ve onun bazı haklara sahip olabileceği fikrini ortaya atma bakımından önemli bir aşamaya işaret ettiği söylenebilir.

SDE Analiz

Ortaçağ'ın insan onuru kavramı açısından bir diğer yönü de döneme damgasını vuran feodal sistemdir. Bu düzen, siyasal görünümü itibarıyla, siyasal iktidarın parçalanmış olmasını ifade eder. Bu parçalanmışlık, Ortaçağ'ın ekonomik yapısının ve bu yapının ortaya çıkardığı toplumsal tabakalaşmanın doğal bir sonucudur. Devlet egemenliği yerine, kişisel hizmet ve sadakat ilkesine dayanan feodal düzende insanlar merkezi bir otoriteye değil, toprak sahibi senyöre bağlıdır. Toprağın sahibi ya da zilyedi olan kişi, o toprakta yaşayan insanlar üzerinde egemenlik hakkına da sahiptir. Siyasi, idari ve adli yetkiler kişilerin mal varlığına dahil haklardır³⁵. Feodal hiyerarşinin altındaki insanlar için, otorite karşısında bir değer taşımak ve hak ve özgürlüklerden söz etmek mümkün değildir.

D-Aydınlanma Çağı'nda İnsan Onuru

Özellikle Batıda Ortaçağ ve öncesinde insan onuru, insanların statülerine bağlı olduğu için, genelde, herkesin eşit onura sahip olmadığı görüşü geçerliydi. Rönesans sürecinde ise insan onuru ideali sadece küçük bir elit grubunun değil, herkesin sahip olduğu bir nitelik olarak görülmüş, yani herkesi kapsayan bir ideale dönüştürülmüştür³⁶. Nitekim önce Rönesans ve ardından aydınlanma hareketi ile birlikte insan, artık başlı başına bir değer olarak görülecek ve bir özne haline gelecektir.

Giannozzo Manetti, Ortaçağ'ın teolojik yaklaşımına naturalistik argümanları da ekleyerek, ortaçağ ile yeniçağ arasında bir köprü olmuştur. Manetti'ye göre insan, Tanrı'nın yarattıkları arasındaki en öncelikli varlıktır. İnsanın doğası kutsal olanla bağlantılıdır. Manetti, "insanlar onurla doğarlar ve eşit ölçüde onur sahibidirler" diyerek, onurun insanın erdeminden kaynaklandığını vurgulamıştır³⁷.

İtalyan Rönesans düşünürü Mirandola ise, "İnsan Onuru Üzerine Söylev"inde insan onurunu, bir yandan insanın kendi kendini geliştirme iktidarı olarak görürken, öte yandan onu bireysel özgürlük olarak tanımlamış³⁸ ve böylece insan onuru ile özgürlük arasında ilişki kuran ilk düşünür sayılmıştır³⁹. Ancak Mirandola, insanın kendi kendisini gerçekleştirme kudretinden ve bireysel özgürlükten söz ederken Tanrıyı dışlamamıştır. İnsanın bu güce, Tanrı vasıtasıyla, yaratılıştan sahip olduğunu söylemiştir. Fakat insanı yaratan Tanrı'nın ona özgür irade vererek kendi doğasını gerçekleştirmesini sağladığını da vurgulayarak, insan onurunu teolojik bir kavram olmaktan çıkarmıştır. Bu çerçevede onur, insanın istediği şeyi yapabilme kabiliyetinden kaynaklanmaktadır⁴⁰.

**Giannozzo Manetti,
Ortaçağ'ın teolojik
yaklaşımına
naturalistik
argümanları
da ekleyerek,
ortaçağ ile yeniçağ
arasında bir
köprü olmuştur.
Manetti'ye göre
insan, Tanrı'nın
yarattıkları
arasındaki en
öncelikli varlıktır.
İnsanın doğası
kutsal olanla
bağlantılıdır.**

SDE Analiz

Kuşkusuz Rönesans hümanistleri insan onuru hakkında teolojik olmayan argümanlar geliştirmeye başlamışlardır. Elbette onların Hıristiyanlığın transandantal yaklaşımından tümüyle uzak kalmadıkları söylenebilir⁴¹. Ancak Rönesans düşünürlerinin, daha ziyade Çiçero gibi, Grek-Roma yaklaşımlarının etkisinde kaldıkları da bir gerçektir⁴².

Aydınlanma çağı ile birlikte politik ve ahlaki hiyerarşiler, normatif idealler olarak reddedilmeye başlanmıştır. Batı toplumlarında, özellikle Amerika, İngiltere ve Fransa'da siyahilerin, kadınların, Hıristiyan olmayanların, mülksüzlerin ve soylu olmayanların tam bir politik ve moral statüye sahip oldukları kabul edilmiştir⁴³. Bunda, doğal hukukun, bu kez laik bir karakterde yükselmesi büyük bir rol oynamıştır. Antik çağdan beri varolan, ama ortaçağda kilisenin etkisinde kalan doğal hukuk, 16 ve özellikle 17. yüzyıllarda birbirini tetikleyen ekonomik, sosyal, siyasal, bilimsel ve düşünsel gelişmelere bağlı olarak laikleşmiştir. Özellikle Alman Puffendorf ve Hollanda'lı Grotius'la başlayan süreç, Locke ve Rousseau gibi sözleşmecî düşünürlerle devam etmiş ve böylece doğal hukuk ilahi hukuktan ayrılmıştır⁴⁴. Bu öğretiyile, insanların doğuştan eşit ve özgür oldukları vurgulanmış, dolayısıyla insan haklarının devlet tarafından yaratılmadığı anlayışı benimsenmiştir. Artık insan, toplum ve devlet dışında bir değere sahiptir.

Bu değer, aydınlanma düşüncesi içinde kendini, özellikle Kant'la birlikte, insan onuru biçiminde somutlaştırmıştır. Kant'ta onur, insan otonomisi üzerine temellendirilmiştir. Buna göre insan, kendi aklı tarafından yapılandırılan, otonom (özzerk) bir öznedir⁴⁵. Kuşkusuz buradaki otonomi keyfilik ve kuralsızlık anlamına gelmemektedir. Otonom bir özne olan insan, aynı zamanda ahlaklı bir varlıktır ve bu çerçevede, nasıl kendi aklının buyruklarına uygun eylemde bulunma özgürlüğüne sahipse, aynı şekilde evrensel ahlak ilkelerine de riayet etmek zorundadır⁴⁶.

Otonomi, insanın dünyadaki özel konumuna işaret eder ve otonom bir varlık olan insan, başkalarının iradesinin bir aracı olarak hareket eden varlık olarak görülmez; başlı başına bir amaç olarak ele alınır ve öyle bir muameleye tabi tutulur⁴⁷. Otonom ve akıllı bir özne olarak insanlar eşit bir onura sahiptirler. Bugün için insan hakları kavramının temelini oluşturan insan onurunun bu anlayıştan çokça etkilendiğini vurgulamak gerekmektedir.

Aydınlanma çağı ile birlikte politik ve ahlaki hiyerarşiler, normatif idealler olarak reddedilmeye başlanmıştır. Batı toplumlarında, siyahilerin, kadınların, Hıristiyan olmayanların, mülksüzlerin ve soylu olmayanların tam bir politik ve moral statüye sahip oldukları kabul edilmiştir.

SDE Analiz

IV- İslam Düşüncesinde İnsan Onuru

İnsan onurunun son tahlilde Allah'a kulluk biçiminde formüle edilmesi, ilk bakışta bu özelliğin sadece Müslümanlara tanındığı izlenimini uyandırmaktadır.

Ancak "dinde zorlama yoktur" prensibi dikkate alındığında, insana biçilen özel konumun istisnasının bulunmadığı söylenebilir.

Öte yandan ortaçağda doğan ve hızla yaygınlaşan İslam dini de insanı diğer bütün varlıklardan üstün saymış ve ona değer vermiştir. İslam'ın insan anlayışı için kısaca, "Allah'ın ilahi şaheseri ya da başyapıtı" ibaresini kullanmak mümkündür⁴⁸. Kuran'da insanın yaratılışı ve değerine ilişkin pek çok ayet bulunmaktadır. Bu noktada dikkati çeken en önemli husus, Allah'ın ilk insanı topraktan yaratmış olması ve ona kendi ruhundan üflemesi hususudur⁴⁹. İnsanı, bir tür olarak değerli kılan en önemli özellik budur.

Bu özelliği ile insan türü, varlığı ve orijinal yapısı itibarıyla, her şeye kadir olan ilahi varlığın, Allah'ın harikulade bir nişanesi, evrensel rahmetin kusursuz bir görüntüsüdür, ilahi kudretin delilini taşıyan kutsal bir işaretidir⁵⁰.

Ayrıca, Kuran'da insanın yeryüzünde halife olarak yaratıldığının belirtilmesi, insana meleklerin de üstünde bir yer verilmesi, insanın yaratıkların en şerefli olarak gösterilmesi gibi hususlar, İslam'ın insana verdiği değerlerin işaretleri olarak sayılmaktadır⁵¹. Kuşkusuz insanın Allah'ın halifesi olarak yaratılmış olması ona verilen değeri gösterir. Ancak bu değer, insanın kendiliğinden kazandığı bir değer değildir. İnsan halife sıfatını ve yaratıkların en üstün ve şerefli olma niteliğini, Allah'a kul olmasıyla kazanmıştır⁵². Dolayısıyla Allah'a götüren her davranış, insana haysiyet kazandırır⁵³. İslamiyet'e göre insan başıboş yaratılmamıştır, sorumluluk sahibi bir varlıktır ve onur sahibi olması da buradan kaynaklanmaktadır⁵⁴.

İnsan onurunun son tahlilde Allah'a kulluk biçiminde formüle edilmesi, ilk bakışta bu özelliğin sadece Müslümanlara tanındığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak "dinde zorlama yoktur" prensibi dikkate alındığında, insana biçilen özel konumun istisnasının bulunmadığı söylenebilir. İnsan onuru söz konusu olduğunda İslam, Müslüman olsun olmasın, bütün

SDE Analiz

insanların haklarını korur ve onlara saygı gösterilmesini salık verir⁵⁵. Hz. Muhammed'in veda haccında dile getirdiği şu cümleler bu durumu net bir biçime ortaya koymaktadır: "Ey insanlar, kanınız, şerefiniz, malınız her türlü tecavüzden korunmuştur... Rabbiniz birdir. Atanız birdir. Hepiniz Adem'den geldiniz... Arap'ın Acem'e, Acemin Araba hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük takva iledir".

İnsana istisnai bir konum biçen İslam'ın, devleti bireyin hizmetinde olan bir araç olarak gördüğünü ve onu hukukla sınırlandırdığını söylemek de mümkündür. İslam'da kilise benzeri bir yapılanmanın bulunmayışı ve dolayısıyla dinsel bir özerk kurumsallaşmaya rastlanılmaması, bu bağlamda, birey lehine, önemli bir avantaj sayılabilir. Ancak, son tahlilde saltanata dayanan yönetimlerin teoriye ne kadar sadık kaldıkları ve dolayısıyla bireyin iktidar karşısındaki özerkliğine ne denli tolerans tanıdıkları tartışılabilir.

İslam'da kilise benzeri bir yapılanmanın bulunmayışı ve dolayısıyla dinsel bir özerk kurumsallaşmaya rastlanılmaması, bu bağlamda, birey lehine, önemli bir avantaj sayılabilir. Ancak, saltanata dayanan yönetimlerin teoriye ne kadar sadık kaldıkları tartışılabilir.

SDE Analiz

V- İnsan Onuru Kavramının Hukuki Metinlere Girişİ

A-Genel Olarak

Başlangıçta insan onurunun korunmasının sadece devlet gücünün sınırlandırılmasıyla sağlanacağı düşünülürken; sonradan, özellikle sanayi devrimi ile birlikte, insanın sırf devlet gücüne karşı korunmasının tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

Tarihsel sürece baktığımızda zaman insan onurunun daha ziyade, insanın biricikliği ve otonom bir varlık oluşu bağlamında ele alındığını görmekteyiz. Bu çerçevede tarih içinde insan onurunun, temelde felsefi bir mesele olarak değerlendirildiğini ve felsefe içinde de moral, ahlaki bir değer olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Kuşkusuz bu, önemli bir aşamaydı, ancak insanın korunması bakımından yetersizdi. Bir kere insan, bu anlayış içerisinde, son tahlilde soyut bir varlık olarak ele alınmaktaydı. İnsanın gerçek anlamda korunması, onun içinde bulunduğu şartlarla birlikte değerlendirilmesini, yani somut bir kişi olarak dikkate alınmasını ve bu çerçevede kesin ve bağlayıcı kurallar aracılığıyla hukuk güvencesine kavuşturulmasını gerekli kilmaktaydı.

İşte bu ihtiyaç, insan onurunun hukuki bir değer olarak tanınmasını ve başta uluslararası insan hakları belgeleri olmak üzere, anayasalar, kanunlar ve mahkeme kararlarında yer almasını beraberinde getirmiştir. Yukarıda da vurgulandığı gibi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insanın onurunun, şerefının ve değerinin insan haklarının temelini oluşturduğu ve amacını teşkil ettiği, insan hakları ile ilgili belgelerde her zaman vurgulana gelmiştir.

Bu arada önemle belirtmek gerekir ki, başlangıçta insan onurunun korunmasının sadece devlet gücünün sınırlandırılmasıyla sağlanacağı düşünülürken; sonradan, özellikle sanayi devrimi ile birlikte, insanın sırf devlet gücüne karşı korunmasının tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Buna göre insan onurunun korunması, sosyal adaletin sağlanması ve insanın içinde bulunduğu ekonomik koşulların güçlüklerinden kurtarılmasını da gerektiren bir durumdur.

SDE Analiz

B-Uluslararası Hukukta ve Anayasalarda İnsan Onuru

1-İnsan Onuru Kavramının Uluslararası Hukuka Girişi

İnsan onuru kavramının uluslararası hukuka girişi açısından 19. yüzyılda gerçekleşen köleliğin yasaklanması olayının büyük bir önemi vardır. Ancak bu konudaki asıl gelişimin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında rastladığı da bir gerçektir. Dünyada, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri ve bu çerçevede insan onurunu zedeleyen muamelelerin yaygınlık kazanması, savaş sırasında ve sonrasında insan onurunun korunması konusunda özel bir duyarlılık gösterilmesi sonucunu doğurmuştur. Savaş öncesinde görülen ve tek bir ideoloji, tek adam-tek parti, gizli polis terörü, kitle iletişim araçları üzerinde tek partinin denetim tekeli, silahlı kuvvetler üzerinde parti tekeli ve bütün ekonominin tek bir merkezden yönetimi esasına dayanan totaliter rejimlerin⁵⁶ insan hakları alanında ortaya çıkardıkları yıkımın önlenmesi en temel amaçtı. İnsan onuru ideali, bu amacın gerçekleştirilmesine ve insan haklarının yeniden tesisinde önemli ve haklılaştırıcı bir araç olmuştur⁵⁷.

Aslında savaş sonrası sistemin dayanakları, daha savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt'in "dört özgürlük üzerine konuşması"nda ortaya çıkmıştı. Ardından yaşanan gelişmeler ve savaş sonrasında ortaya çıkan tablo, bireyin hak ve özgürlüklerinin tanınması ve korunmasının salt ulusal bir sorun olarak görülmemeyeceği yönündeydi⁵⁸. Gerek Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan hukuksal metinler ve gerekse bölgesel ölçekteki insan hakları metinleri bu anlayışın ürünüdür.

Bu bağlamda insan onuru kavramının evrensel belgelerdeki ilk uygulamalarından biri BM Şartı'nın girişinde bulunmaktadır⁵⁹:

"Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya... karar verdik".

Dünyada, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri ve bu çerçevede insan onurunu zedeleyen muamelelerin yaygınlık kazanması, savaş sırasında ve sonrasında insan onurunun korunması konusunda özel bir duyarlılık gösterilmesi sonucunu doğurmuştur.

SDE Analiz

Benzer bir ifade BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin başlangıcında şu şekilde yer almaktadır⁶⁰:

"İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve bunların eşit ve devredilemez haklarının tanınmasının, dünyada özgürlüğün adaletin ve barışın temeli olduğuna, insan haklarının dikkate alınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden barbarca eylemlere yol açtığına... göre, BM Genel Kurulu, bu Evrensel İnsan Hakları Bildirisini, bütün halklar ve bütün uluslar için başarılması gereken ortak bir standart olarak... ilan eder".

Görüldüğü üzere BM Şartı ve Evrensel Bildiri, insan onuru ile insan hakları arasında ilişki kurmaktadır. Bu ilişki BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde daha açık bir biçimde ifade edilmekte⁶¹ ve insan haklarının kişinin doğuştan sahip olduğu onurundan kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Sözleşmenin girişinde bu ilişki şu şekilde ortaya konmaktadır⁶²:

"Bu sözleşmeye taraf devletler, birleşmiş milletler şartı'nda ilan edilen prensiplere göre insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunu ve eşit ve vazgeçilmez haklarını tanımanın, yeryüzündeki özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu dikkate alarak bu hakların insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onurundan türediğini kabul ederek, ... aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır".

BM Şartı ve Evrensel Bildiri, insan onuru ile insan hakları arasında ilişki kurmaktadır. Bu ilişki BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde daha açık bir biçimde ifade edilmekte ve insan haklarının kişinin doğuştan sahip olduğu onurundan kaynaklandığı vurgulanmaktadır.

Aynı eğilim, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde, bu kez insan onuru ideali için kişisel ve siyasal hakların tanınmasının yetmeyeceğinin, bu idealin gerçekleştirilmesi için sosyal hakların kullanılabilmesi şartların yaratılması gerektiğinin vurgulanmasıyla pekiştirilmiştir. Sözleşmeye göre taraf devletler⁶³,

"(İnsan) hakların insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onurundan türediğini kabul ederek, İnsan Hakları Evrensel Bildirisine göre, korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğünü kullanabilen özgür insan idealinin, kişisel ve siyasal haklarla birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını da kullanılabildiği şartların yaratılması halinde gerçekleştirilebileceğini kabul ederek... aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır".

SDE Analiz

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ayrıca, 13. maddesinde sözleşmeci devletlerin, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleştiklerini belirterek insan onuruna vurgu yapmaktadır.

BM belgelerine göre daha yakın tarihli olan Avrupa Birliği Anayasası da insan onuruna özel olarak vurgu yapmaktadır. Gerçekten 2000 yılında Nice Zirvesi'nde kabul edilmiş olan Temel Haklar Şartı'nı ikinci bölümüne olduğu gibi aktaran AB Anayasası, amaç ile ilgili hükümlerinde AB'yi insan haklarına dayalı bir birlik olarak tanımlamakta ve Birliğin insan onuru, özgürlük... temelinde kurulduğunu vurgulamaktadır⁶⁴.

Bütün bunlar, insan onuru kavramının insan hakları alanındaki sözleşme ve bildirilerin temel ilkesi olduğunun kanıtıdır. Uluslararası insan hakları belgelerine damgasını vuran bu kavram, devlet iktidarının hukuk dışı ve bunaltıcı uygulamalarına karşı, sivil toplumun aktif bir üyesi olarak bireyin güçlendirilmesini ifade etmektedir⁶⁵.

2- Anayasalarda İnsan Onuru

Uluslararası insan hakları belgelerinde kurulan insan hakları insan onuru ilişkisi pek çok ülkenin anayasasında karşılık bulmuştur. Hatta Almanya'da, daha İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, 1919 tarihli Weimar Anayasası'nda, hem de kişinin içinde bulunduğu ekonomik koşulların zorluklarından kurtarılması bağlamında insan onuru kavramına yer verilmiştir. Gerçekten Weimar Anayasası, 151. maddesinde, ekonomik yaşamın adalet esaslarına göre ve herkes için insanlığa yaraşır bir yaşama tarzı sağlayacak biçimde düzenleneceğini söyleyerek, insan onurunun korunup geliştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir⁶⁶.

1949 Alman Anayasası ise insan onuruna, anayasanın ilk maddesine, temel hak ve özgürlükler kataloğunun başında yer vermiş ve onu anayasal değerler sisteminin başına oturtmuştur. Buna göre, "İnsan onuru dokunulmazdır. İnsan onuruna saygı göstermek ve onu korumak bütün devlet otoritelerinin görevidir" (Md.1/1)⁶⁷.

Kuşkusuz insan onurunun, Alman anayasal sisteminin temel ve mutlak bir değeri olarak biçimlendirilmesi tesadüfi bir durum değildir. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa'da, özellikle de Almanya'da görülen insan onuruna aykırı davranışlar, insan onuru idealinin yükselmesini sağlamış, bir anlamda devletleri buna zorlamıştır⁶⁸.

***Weimar Anayasası,
151. maddesinde,
ekonomik yaşamın
adalet esaslarına
göre ve herkes için
insanlığa yaraşır
bir yaşama tarzı
sağlayacak biçimde
düzenleneceğini
söyleyerek, insan
onurunun korunup
geliştirilmesi
konusunu gündeme
getirmiştir.***

SDE Analiz

İnsan onuru ile insan hakları arasındaki ilişki ve bu çerçevede insan onurunun insan haklarının temellendirilmesindeki rolü, sadece Alman anayasal sistemine özgü bir durum değildir. Liberal demokratik ülkelerin çoğu insan onuru ile insan hakları arasındaki güçlü ilişkiye vurgu yapmışlar ve insan onurunu insan haklarını haklılaştırıcı bir etken olarak görmüşlerdir⁶⁹.

Sözgelimi Belçika Anayasası'nın 23. maddesi "onur" başlığını taşımaktadır ve bu maddenin ilk fıkrasına göre, "herkes onurlu bir yaşam sürdürme hakkına sahiptir". Aynı maddenin ikinci fıkrası ise, "bu amaçla sosyal, ekonomik ve kültürel hakların hayata geçirilmesinden" söz etmektedir⁷⁰. Yine İspanya Anayasası, "İnsan Onuru ve İnsan Hakları" başlıklı 10. maddesinde, insan onuru, temel haklar ve kişiliği serbestçe geliştirme hakkının, sosyal barışın ve siyasal düzenin temeli olduğunu vurgulamaktadır⁷¹. Portekiz Anayasası ise, 1. maddesinde Portekiz'in insan onuru ve halkın isteklerine dayanan bir cumhuriyet olduğunu vurguladıktan sonra, 13. maddesinde, tüm yurttaşların hukuk önünde eşit olduklarını ve aynı sosyal onura sahip bulduklarını belirtmektedir⁷². İsveç Anayasası, 2. maddesinde, kamu gücü icra edilirken iki temel ilkeye uyulmasını zorunluluk olarak görmektedir; birincisi bütün insanların eşit değere sahip olmalarına saygı, ikincisi ise her bireyin onur ve özgürlüğüdür⁷³. Aynı şekilde Yunan Anayasası 2. maddesinde, insan onuruna saygı duyulması ve onun korunmasının devletin öncelikli yükümlülüklerinden birisini oluşturduğunu vurgularken, 7. maddesinde insan onuruna aykırı muamelelerin yasak olduğunu belirtmektedir⁷⁴.

İsviçre Anayasası ise insan onuruna ilişkin vurgunun en yoğun olduğu anayasa niteliğindedir⁷⁵. 7. maddede insan onurunun korunması ve saygı gösterilmesi yükümlülüğüne işaret eden İsviçre Anayasası, "zorda kalanlara yardım hakkı" başlıklı 12. maddesinde, insan onuruna uygun yaşam araçlarına ulaşma hakkından söz etmektedir. 119, 119/a ve 120. maddelerinde gen teknolojisine değinen Anayasa, gerek doğrudan insanla ilgili ve gerekse diğer canlılarla ilgili araştırmalarda gen teknolojisinin kötüye kullanımını yasaklamaktadır. Anayasanın bunu yaparken dayandığı kavram ise insan onurudur⁷⁶.

Kuşkusuz bütün bu hükümler, liberal demokrasilerde insan onurunun etik ve hukuki bir değer olarak tanındığı ve devlet düzeni içinde korunmaya alındığı gerçeğini ifade etmektedir⁷⁷. Aynı eğilim 1990'lı yılların başında liberal demokratik sisteme geçen eski Doğu Bloğu ülkeleri için de geçerlidir. Örneğin Çek Cumhuriyeti Anayasası, giriş bölümünde, Cumhuriyetin, özgürlük ve insan onuru değerlerinin vazgeçilmezliği üzerine kurulduğunu söylemektedir⁷⁸. Yine Polonya Anayasası, girişinde insan onuruna vurgu

---

Belçika Anayasası'nın 23. maddesi "onur" başlığını taşımaktadır ve bu maddenin ilk fıkrasına göre, "herkes onurlu bir yaşam sürdürme hakkına sahiptir". Aynı maddenin ikinci fıkrası ise, "bu amaçla sosyal, ekonomik ve kültürel hakların hayata geçirilmesinden" söz etmektedir.

SDE Analiz

yaptıktan sonra, 30 maddesinde, "Kişiyeye bağılı ve devredilemez onur, kişiyinin hak ve özgürlüklerinin kaynağını oluşturur. Onura saygı ve onun korunması kamu otoritelerinin yükümlülüğüdür"⁷⁹ diyerek, insan onurunun insan haklarının temeli olduğunu çok net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi liberal demokrasilerde insan onuru kavramı, özellikle insan haklarını meşrulaştırma bağlamında önemli bir değeri ifade etmektedir. Ancak hemen vurgulamak gerekir ki, bu ilişki sadece liberal demokratik anayasalara özgü değildir. Farklı bir yaklaşımı yansıtsa da, liberal demokratik yapıya sahip olmayan ülkelerde de insan onuruna vurgu yapıldığı görülür. Çin ve İran Anayasaları bunun kanıtı olarak gösterilebilir⁸⁰.

Çin Anayasası girişinde, herkesin anayasayı temel norm olarak almak zorunda olduğunu belirttikten sonra, halkın ve devletin anayasanın onurunu savunmakla görevli olduğunu belirtmektedir. Anayasa'nın 5. maddesi de benzer bir yaklaşımla, sosyalist sistemin onurunun korunmasından söz etmektedir. Kişiyinin onuru ise, anayasanın 38. maddesinde zikredilmektedir. Buna göre, "Çin Cumhuriyeti halkının ve vatandaşlarının onuru ihlal edilemez. Aşağılama, hakaret, yalan yere suçlamak, vatandaşlara karşı herhangi bir nedenle kumpas kurmak yasaktır"⁸¹.

Sistemin korunmasının bir yükümlülük olarak belirtilmesi konusu, İran Anayasası'nın da özelliğidir⁸². İran Anayasası, kitle iletişimle ilgili hükmünde, "Anayasa, insan onuru ve özgürlüğü en önemli amaç olarak kabul eder ve insanın gelişmesini sağlar", dese ve "kitle iletişim araçlarını bu doğrultuda anayasal temellere bağılı olmakla görevli" kılrsa da, sonuçta, "kitle iletişim araçlarının İslam devriminin gelişme sürecinde İslam kültürünün yayılmasına hizmet etmesi gerektiğini" belirtmektedir⁸³.

Çin ve İran örneğinde insan onuru kavramının, haklara vurgu yapmaktan ve onları temellendirmekten ziyade, kolektif yükümlülüklerle dayanılarak ele alındığı görülmektedir⁸⁴.

C-İnsan Onurunun İki Boyutu: Bireyin Devlete Karşı Korunması ve Sosyal Hakların İnsan Onurunun Korunması Açısından Önemi

1- Genel Olarak

Geleneksel anlamda devletin çok güçlü bir aygıt olarak tasarlandığını ve bu tasarımın büyük ölçüde uygulamaya geçtiğini biliyoruz. Çünkü geleneksel devlet, her şeyden önce egemen bir güçtür; toplum için nihai ve kesin karar verme ya da kural koyma yetkisi onundur. Yetki sınırları içinde başka

---

Geleneksel anlamda devletin çok güçlü bir aygıt olarak tasarlandığını ve bu tasarımın büyük ölçüde uygulamaya geçtiğini biliyoruz. Çünkü geleneksel devlet, her şeyden önce egemen bir güçtür; toplum için nihai ve kesin karar verme ya da kural koyma yetkisi onundur.

SDE Analiz

hiçbir aktör, onun iradesini reddedemez. Devlet, hukuki, asli, en yüce ve koşulsuz bir iktidardır. Bodin'den türeyen ve en yetkin ifadesini Hobbes'da bulan modern egemenlik sayesinde devlet, belli bir toprak parçası üzerinde şiddet araçlarının denetim tekeli elinde bulundurur ve bu özelliği ile kendinden önceki, çok merkezli ve çoğulcu iktidar yapısından ayrılarak, iktidarın merkezileşmesini ifade eder⁸⁵.

Bu noktada şunu da ilave etmek gerekir; egemen olmak ve bu çerçevede şiddet araçlarının denetim tekeli elinde bulundurmaya devletin tek ayırt edici özelliği değildir. Devlet, diğer iktidar biçimlerinin aksine, sınırları açıkça çizilmiş belli bir toprak parçasının ve bu toprak parçası içinde, aynı idareye tabi olan bir ulusun sahibidir. Ayrıca, kurumsallaşmış bir iktidar yapısı ve güçlü bir kamu bürokrasisi de onun diğer ayırt edici özellikleri arasındadır⁸⁶.

Gerçi küreselleşme ile birlikte, özellikle klasik egemenlik anlayışının aşıldığı ve dolayısıyla bu devasa gücün kudretinde azalma yaşadığı sıkça dillendirilmektedir. Ancak kabul etmek gerekir ki, bugünkü haliyle bile devlet, hala çok büyük bir aktördür. Küreselleşme ile birlikte devletin ortadan kalkması ya da kesin bir biçimde acze düşmesinden söz etmek, hiç de mantıklı gözükmemektedir. Bir kere modern ulus devletler, hala insanların şanslarının en temel yönlerini belirleme gücünü ellerinde tutmaktadırlar⁸⁷. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmelerin devleti etkisiz kıldığını söylemek güçtür. Hatta teknoloji sayesinde, devletin yurttaşlarını izleme ve denetleme kapasitesinin arttığı bile söylenebilir. Çünkü yurttaşların yaptıkları bütün mali ve idari işlemler bilgisayarlarla kayıt altına alınabilmektedir⁸⁸.

Kısacası, devlet değişse de gücünden hiçbir şey kaybetmemiş, aksine gelişen teknoloji sayesinde kuvvetini pekiştirmiştir. Dolayısıyla, bireyin bu güce karşı korunması, her zaman hayati bir önem taşımıştır. Kestirmeden ifade etmek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hem uluslararası insan hakları belgelerine hem anayasalara hem de diğer hukuk metinlerine giren ve böylece hukuki bir değer özelliği kazanan insan onuru, tam da bu amacı gerçekleştirmeye, yani insanı korumaya yönelmiştir.

İnsan haklarıyla ilgili belgelere baktığımızda, bazen insan onurundan başlı başına bir insan hakkı olarak bahsedildiğini, bazen de onun insan haklarının üzerine bina edildiği bir değer olduğunun vurgulandığını ve böylece insan haklarının amacı kılındığını görürüz. Hatta bazı anayasalarda, özellikle de yeni tarihli olanlarda, insan onurunun, insan haklarının yanında devletin de varlık sebebi ve temeli sayıldığı görülür.

Küreselleşme ile birlikte, özellikle klasik egemenlik anlayışının aşıldığı ve dolayısıyla bu devasa gücün kudretinde azalma yaşadığı sıkça dillendirilmektedir. Ancak kabul etmek gerekir ki, bugünkü haliyle bile devlet, hala çok büyük bir aktördür.

SDE Analiz

Yukarıda da vurgulandığı gibi, insan onuru, insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun, sırf insan oluşunun kazandırdığı değer tanınmasını ve sayılmasını anlatır. Bu, öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce, muamele ona muhatap olan insanı, insan olmaktan çıkarır. Kuşkusuz insan onurunun korunması, insan haklarını bir bütün olarak, ayırım gözetmeksizin uygulamaya taşımakla, insanı toplumsal koşulların meydana getirdiği her türlü baskıdan kurtarmakla, dahası, ona kendini geliştirme fırsatı vermekle mümkündür. Aksi bir ortamda, gerçek özgürlükten söz etmek mümkün değildir.

Çağdaş insan hakları belgeleri bu amaçla, hak ve özgürlükleri fonksiyonlarına göre tasnif etmişler ve her bir kategoriyle insanın bir yönünü korumayı hedeflemişlerdir. Bu çerçevede kişisel haklar (negatif statü hakları), kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen ve bireyin maddi ve manevi varlığını koruyan özgürlüklerdir. Düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, kişi güvenliği ve konut dokunulmazlığı... gibi özgürlükler bu bağlamda değerlendirilmekte ve bunların devlete sadece bir karışmama ve gölge etmeme ödevi yüklediği kabul edilmektedir. Sağlık hakkı, eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı... gibi sosyal ve iktisadi haklar (pozitif statü hakları) ise, vatandaşlara devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme hakkını tanıyan ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli görevler ve fonksiyonlar yükleyen haklardır. Siyasal haklar (aktif statü hakları) ise, siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy verme vb. yollarla vatandaşlara yönetimde söz sahibi olma ve siyasal kararlara katılma yetkisi veren haklardır. Bu haklara sırasıyla, koruyucu haklar, isteme hakları ve katılma hakları da denilmektedir.

Sonuçta, bütün bu hak ve özgürlükler bir araya gelerek, insanın korunması ve kendini geliştirmesi amacına hizmet ederler. Böyle bir amaç, her şeyden önce, siyasal iktidarın sınırlandırılmasını gerektirir. Konuya tarihsel açıdan yaklaşıldığında, insan hakları doktrininin, insanın değerinden yola çıktığı, bu değerın özgür olmayı gerektirdiğini vurguladığı ve bu uğurda siyasal iktidarın sınırlandırılmasını esas aldığı görülür. Amaç, bireyin seçtiği amaçlar doğrultusunda, kendi yargısına göre eylemde bulunmasını sağlamaktır. Bu, insan onurunun doğal bir sonucudur. Devlet ise, bu amacı sağlamaya yönelik bir araçtır. Dolayısıyla, birey devlet ilişkisinde önceliği alması gereken unsur bireydir⁸⁹.

Elbette insan haklarıyla iktidar arasındaki ilişki sadece iktidarın sınırlandırılmasından ibaret değildir. Çağdaş insan hakları anlayışı çerçevesinde siyasal iktidar, insan haklarının gerçekleştirilmesi ve böylece

---

Konuya tarihsel açıdan yaklaşıldığında, insan hakları doktrininin, insanın değerinden yola çıktığı, bu değerın özgür olmayı gerektirdiğini vurguladığı ve bu uğurda siyasal iktidarın sınırlandırılmasını esas aldığı görülür.

SDE Analiz

özgürlüğün sağlanması yönünde görevler üstlenmek durumundadır. Çünkü siyasal iktidarı sınırlandırmak, devleti hukuka bağlayıp, vatandaşların kişisel ve siyasal haklarını garanti altına almak, insan onurunu korumak için şart olmakla beraber yeterli değildir. İnsanı, içinde bulunduğu somut sosyo-ekonomik koşullar içinde düşünmek, onu maddi ve manevi yönüyle bir bütün olarak ele almak ve ona öylece değer atfetmek gerekmektedir. Bu ise, toplumda yoksul ve muhtaç insanlara devletçe yardım edilerek, onlara insan onuruna yaraşır asgari bir düzeyinin sağlanması ve böylece sosyal hakların gerçekleştirilmesi ile mümkündür.

Dolayısıyla insan onurunun korunmasının iki önemli koşula bağlı olduğu söylenebilir. Birincisi, bir takım haklar aracılığı ile bireyin, özellikle devlete karşı korunması; ikincisi ise, bilhassa insanların içinde buldukları olumsuz sosyo-ekonomik koşulların zorluklarından kurtulmaları için, sosyal hakların hayata geçirilmesidir.

İnsan onuru, insanın nesne yerine konularak küçültülmemesini ve herhangi bir biçimde alçaltılmamasını ifade eder. Amaç, insanın ruhen ve bedenlen korunması, zulme uğramasının önlenmesi ve aşağılayıcı cezalara maruz kalmasının engellenmesidir.

2- Bireyin Devlete Karşı Korunması

Bu boyutuyla insan onuru, insanın nesne yerine konularak küçültülmemesini ve herhangi bir biçimde alçaltılmamasını ifade eder. Amaç, insanın ruhen ve bedenlen korunması, zulme uğramasının önlenmesi ve aşağılayıcı cezalara maruz kalmasının engellenmesidir. Bu bağlamda insan onuru, devletin, bireyin vücut bütünlüğüne ve kişisel dünyasına saygı göstermesi⁹⁰ anlamına gelir ve prensip itibarıyla devletin negatif tutumunu gerektirir. Kuşkusuz buradaki negatiflik, devletin yapmış olduğu eylem ve işlemlerle, insanın saygınlığını zedelememesini ifade eder. İnsanın saygınlığının zedelenmesi ise, her somut olayda, ihlal kalıpları esas alınarak tespit edilir. Bunlar, Bavyera Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında da belirtildiği gibi, "iftira, küçük düşürme, ayrımcılığa tabi tutma, alçaltma, damgalama, zulmetme, haklardan yoksun bırakma ve vahşi cezalar verme" gibi davranışlardır⁹¹. Şüphesiz bu liste uzatılabilir ve başta sanık haklarının ihlali olmak üzere, insan haklarının çiğnenmesi, insan onurunu zedeleyici muameleler arasına sokulabilir⁹².

Kuşkusuz bireyin devlete karşı korunmasındaki amaç, insanın bir nesne düzeyine düşürülmesini önlemektir. Ancak burada devletin görevi kendi davranışlarıyla sınırlı tutulamaz. Devlet, bir taraftan, kamu gücüne dayanarak yaptığı muamelelerde insan onuruna riayet ederken, diğer taraftan bireyi, üçüncü kişiler tarafından yapılan saldırılara karşı da korumak durumundadır⁹³.

SDE Analiz

Bireyin devlete karşı korunması hukuk devleti ilkesini ve beraberinde kişisel hakları ortaya çıkarmıştır. Amaç, bireyin güvenlik, özgürlük ve eşitlik ihtiyacını karşılamak ve bu yolla insan onurunu korumaktır⁹⁴. İnsanın düşünce ve inançlarına saygı göstermek, bunları çeşitli yollardan ifade edebilmesine olanak sağlamak ve onu salt bu nedenle cezalandırmamak da insan onurunun gereğidir. Bu bağlamda insan onurunun insanın maddi varlığının yanında manevi varlığının korunmasını da zorunlu kıldığını önemle vurgulamak gerekir.

3- İnsan Onurunun Korunması Açısından Sosyal Hakların Önemi

Özünde insan onuru kavramına dayanan hukuk devleti ve beraberinde getirdiği kişisel haklar, insanı devlet gücünün dış baskılarına karşı korumayı amaçlamışlar ve bunda başarılı olmuşlardır. Ancak sanayi devrimi ile birlikte, insanın sırf devlet gücüne karşı korunmasının, fazla bir anlamı olmadığına dair düşünceler geliştirilmiştir. Buna göre, gelişen sanayi insanı bir nesne, güdülebilir bir şey haline getirmiş ve hukuk devletinin insan onurunu tek başına koruyamayacağı bir ortam oluşturmuştur. Böylece hukuk devleti kavramının yanında, sosyal devlet kavramı da uygulamaya taşınmıştır⁹⁵. Bu, aynı zamanda, klasik hakların sosyal haklarla tamamlanması demektir.

Sosyal devlet, yurttaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı görev bilen bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz sosyal devlet bu görevlerini bir takım sosyal güvenlik ve sosyal adalet önlemleriyle, yani sosyal haklarla gerçekleştirecektir. Fakat bu önlemler hiçbir zaman başlı başına bir amaç olarak görülmezler, asıl amaç, tıpkı hukuk devletinde olduğu gibi, insan onurunun korunmasıdır. Zaten sosyal devlet ve sosyal haklar nihai amaç olmayıp, toplumda yaşayan herkese, ama özellikle ve öncelikle yoksul insanlara, insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyinin sağlanmasının araçları olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda denilebilir ki, günümüzde hukuk devleti aynı zamanda sosyal devlet özelliği taşıyor ise anlam kazanır hale gelmiştir. Şüphesiz aynı şeyi sosyal devlet için de ileri sürülebilir ve günümüzde sosyal devlet ancak bir hukuk devleti ise anlamlı olacağı söylenebilir. Sorunu biraz daha özele, insan hakları kavramına taşıyarak da aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Gerçekten günümüzde insan hakları teorisi, hakları (kişisel, siyasal, sosyal, ekonomik) birbirinin "olmazsa olmaz" şartı saymakta ve hepsinin ayırım gözetmeksizin uygulamaya taşınmasından bahsetmektedir. Buna göre, hakların birbirini tamamlamadığı ortamda özgürlükten söz etmek mümkün değildir. Örneğin, kişisel hakların tanındığı ama sosyal hakların tanınmadığı bir yerde insanların özgür olduklarını savunmak güçtür.

Sosyal devlet, yurttaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı görev bilen bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz sosyal devlet bu görevlerini bir takım sosyal güvenlik ve sosyal adalet önlemleriyle, yani sosyal haklarla gerçekleştirecektir.

SDE Analiz

Çünkü, yukarıda da vurgulandığı gibi, devleti hukuka bağlayıp, vatandaşların kişisel ve siyasal haklarını garanti altına almak, insan onurunu korumak bakımından şart olmakla birlikte yeterli değildir. İnsanı, bütün yönleriyle, bir bütün olarak ele almak gerekir. Bu ise, kişisel hakların yanında sosyal hakların hayata geçirilmesiyle mümkündür.

Dolayısıyla, devletin, kişisel haklar ve özgürlükler aracılığıyla, insanı ruhen ve bedenen koruması, zulme uğramasını önlemesi, aşağılayıcı cezalara maruz kalmasına mani olması ve kişisel dünyasına saygı göstermesi, insan onurunun gerçekleşmesi için çok önemlidir; ancak her zaman yeterli değildir. Gerçek anlamda insan onurunun tesis edilebilmesi için, aynı zamanda, insanın sosyal ve ekonomik anlamda piyasa koşullarının insafına terk edilmemesi, bu alanda karşılaştığı açmazlarda korumasız bırakılmaması gerekir⁹⁶. Sosyal adaleti sağlamak ve insanı, yaşamış olduğu ekonomik koşulların güçlüklerinden kurtarmak da insan onurunun bir parçası sayılmalıdır⁹⁷.

Devletin, kişisel haklar ve özgürlükler aracılığıyla, insanı ruhen ve bedenen koruması, zulme uğramasını önlemesi, aşağılayıcı cezalara maruz kalmasına mani olması ve kişisel dünyasına saygı göstermesi, insan onurunun gerçekleşmesi için çok önemlidir; ancak her zaman yeterli değildir.

4-1982 Anayasası'nda İnsan Onuru

1982 Anayasası Başlangıç kısmının 6. paragrafında, "Her Türk vatandaşının onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine sahip olduğunu" belirtmekte; devletin temel amaç ve görevlerinin sayıldığı 5. maddesinde ise, "insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmayı" devlete bir görev olarak yüklemektedir. Yine Anayasanın 17. maddesi, "kimsenin insan haysiyetiyle bağdaşmayan cezaya veya muameleye tabi tutulamayacağını" hükme bağlamaktadır⁹⁸.

Anayasanın insan onurunun korunmasını devlete bir görev olarak yüklemesi, onun, insan onuru konusunda liberal demokratik anlayışı kabul ettiği anlamına gelmektedir. Bu çerçevede insan onuru insan haklarının temelinde yer alan ve insanın kişilik değerini ve bağımsızlığını ifade eden önemli bir ilkedir. Bu doğrultuda Anayasa Mahkemesi de, insan onurunun, "insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun, salt insan oluşunun kazandırdığı değer tanınmasını ve sayılmasını anlattığı" görüşündedir. Yüksek Mahkemeye göre "bu öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce ve muamele ona muhatap olan insanı insan olmaktan çıkarır"⁹⁹.

İnsan onuru kavramının Anayasaya girişi, öncelikle etik bir değer olan bu kavramın hukuksal bir değer düzeyine yükseltildiği anlamına gelir. Bu bağlamda insan onurunun korunması, bir pozitif hukuk ve anayasa buyruğudur. Anayasa, devlete, hukuksal anlamda, insan onurunu

SDE Analiz

savunmak ve korumak görevi yüklemektedir. Devlet insan onurunu korumak ve bu çerçevede onurları tehlikeye düşen insanların yardımına koşmak zorundadır. Devletin yükümlülüklerini genişleten böyle bir yaklaşım, tüm devlet işlevleri için de bağlayıcı bir direktif sunmaktadır¹⁰⁰. Kuşkusuz bu direktifin yerine getirilmesi sadece negatif hakların güvence altına alınmasıyla gerçekleştirilemez. Bunun için sosyal hakların da yaşama geçirilmesi gerekir.

Ancak 1982 Anayasası insan onurunun korunmasını devlete bir yükümlülük olarak yüklemiş gibi gözükse de dayandığı felsefe ve içerdiği hükümler dikkate alındığında, yapılan tüm anayasa değişikliklerine rağmen bu konuda hayli geri olduğu söylenebilir.

12 Eylül öncesi koşullarını gerekçe göstererek "düzen ve güvenliği" sistemin temeline yerleştiren 1982 Anayasası, bunun, bireylerin hak ve özgürlüklerini sınırlama kabiliyetiyle donatılmış, "güçlü devlet" yapısıyla mümkün olduğuna inanmış ve bu anlayış çerçevesinde birey devlet ilişkisinde önceliği devlete vermiştir. Gerçi, Türk siyasal geleneğinde devletin bireye ve toplumsal gruplara göre üstün tutulması ve bu çerçevede devletin, toplum üzerinde ve ondan özerk bir varlık olarak algılanması, devlete sahip olanların kendilerini ulusal menfaatlerin tek temsilcileri saymaları ve giderek topluma ve onun kurumlarına şüphe ile bakmalarının süregelen bir olgu olduğu söylenebilir¹⁰¹. Bunun doğal sonucu, devletin toplum üzerinde ve ondan özerk bir varlık olarak algılanması, devlete sahip olanların kendilerini ulusal menfaatlerin tek temsilcileri saymaları ve giderek sivil topluma ve onun kurumlarına şüphe ile bakmalarıdır¹⁰². Esasen demokrasiye geçtikten sonra da, Türk yönetici elitlerinin bu tutumları çok değişmemiştir. Özbudun'un da belirttiği gibi, bürokratik elitler modern-batıcı eğilimleri gereği demokrasiyi içtenlikle istemişler, fakat demokrasinin, rakip ya da karşıt çıkarların serbestçe örgütlenebilmeleri ve kuralları önceden belirlenmiş biçimde barış içinde yaşayabilmeleri yolundaki çağdaş anlayışı tam anlamıyla benimseyememişlerdir¹⁰³. Bu eğilimin 1982 Anayasası'nın yapılışında had safhada olduğu aşikardır.

O kadar ki, Anayasa daha Başlangıçta, "Hiçbir düşünce ve mülhaza Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremez" gibi, *son derece geniş ve kapsamları belirsiz* kavramları kullanarak, kendine özgü bir meşru siyasal alan oluşturma ve bunun dışındaki her türlü yorumu dışlama intibayı yaratmıştır. Böylece, demokrasinin özünü oluşturan, rakip düşünce

---

1982 Anayasası insan onurunun korunmasını devlete bir yükümlülük olarak yüklemiş gibi gözükse de dayandığı felsefe ve içerdiği hükümler dikkate alındığında, yapılan tüm anayasa değişikliklerine rağmen bu konuda hayli geri olduğu söylenebilir.

SDE Analiz

ve çıkarların serbestçe örgütlenebilmeleri ve kuralları önceden belirlenmiş biçimde barış içinde yarışabilmeleri olgusu, daha baştan zedelenmiştir. Oysa dünyadaki anayasa hareketlerine baktığımız zaman, esas olarak, bireyin devlete karşı korunmasının amaçlandığı bir seyrin takip edildiğini görüyoruz.

1982 Anayasası'nın devlet otoritesini özgürlükler aleyhine güçlendirme ve dolayısıyla bireyi devlet karşısında plana atma eğiliminin, bireyin korunmasını esas alan insan onuru kavramıyla örtüşmediği son derece açıktır. Anayasa, özgürlük ile otorite arasındaki dengede, otoriteye daha fazla ağırlık vermiş ve bu bağlamda, temel hak ve özgürlükler alanında, serbestlikten çok sınırlamacı bir anlayışı benimsemiştir. Anayasa, uluslararası normlara, özellikle de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne uygun olarak yurttaşlara bir takım hak ve özgürlükler tanımışsa da, çağdaş anlayışın gereği olan "özgürlük kural sınırlama istisna" ilkesini tersine çevirmiş ve önce kutsal sonra da yüce sıfatıyla taçlandırdığı devleti¹⁰⁴ amaç haline getirmiştir.

***1982 Anayasası'nın
devlet otoritesini
özgürlükler
aleyhine
güçlendirme ve
dolayısıyla bireyi
devlet karşısında
plana atma
eğiliminin, bireyin
korunmasını
esas alan insan
onuru kavramıyla
örtüşmediği son
derece açıktır.***

SDE Analiz

VI- Sonuç

Çok değerli kılınmış bir şeyin özelliği olarak karşımıza çıkan onur, insanın kişilik değerini ve bağımsızlığını içeren bir kavramdır. Günümüzde insan haklarının üzerine inşa edildiği bir kavram olarak kabul edilen insan onuru kavramı, hukuk alanında yeni de olsa, bir ideal olarak kökenini eski uygarlıklarda bulmaktadır.

İnsan onuru kavramı Eski Yunan'da uygulamada değilse bile, teoride kendisine yer bulmuştu. İnsanı her şeyin ölçüsü olarak gören Sofistlerde, onu en yüce değer olarak değerlendiren Epikürcüler, insanın doğuştan eşit ve özgür olduğunu ve devlet dışında değer taşıdığını belirten Stoacılar, hatta sitenin yüceliğinden yana olmasına rağmen, her insanın adaleti değerlendirebileceğini ve kendi yolunu çizebileceğini söyleyen Platon'da bile, kavramın izlerine rastlamak mümkündür.

İnsanların onur bakımından eşit olduklarının kabul edilmediği, tersine onur kavramının kişinin kamusal yaşam içinde tuttuğu yere bağlı sayıldığı Roma'da ise, özellikle Çiçero, insanın düşünme ve akıl yürütme yeteneğiyle donatılmış tek canlı yaratık olduğuna ve böylece biricikliğine vurgu yapmış ve akılda müşterek olan insanların haklarda da müşterek olduklarını belirterek, insan onurunu devletin temeli olarak görmüştür. Ancak Çiçero'da son tahlilde onurun kamu görevine hazır olma anlamına geldiğini söyleyerek, bir anlamda yerleşik Roma anlayışını fazlaca zorlamamıştır.

Ortaçağda teolojinin ilgi alanına giren insan onuru kavramı, Tanrı'nın bir görünümü olarak yaratılan insanların, eşit bir biçimde onura sahip oldukları düşüncesine dayanmıştır. Esasında insan kişiliğine değer kazandırma ve ona bazı haklar tanıma bakımından önemli bir aşamaya işaret eden bu dönem, Batıda feodal düzenin yerleşmesi ve kilisenin etkinliği nedeniyle, insan onuru kavramının pratiğe aktarılamadığı bir dönem olmuştur.

İnsan kişiliğine değer kazandırma ve ona bazı haklar tanıma bakımından önemli bir aşamaya işaret eden bu dönem, Batıda feodal düzenin yerleşmesi ve kilisenin etkinliği nedeniyle, insan onuru kavramının pratiğe aktarılamadığı bir dönem olmuştur.

SDE Analiz

Sonuçta insan onuru, bir takım düşünsel çabalara rağmen, hem Eski Yunan'da, hem Roma'da, hem de Ortaçağ'da, insanların statülerine bağlı bir kavram olmaktan kurtulamamıştır. Rönesans'la başlayan süreçte ise insan onuru, sadece küçük bir elit grubunun değil, herkesin sahip olduğu bir nitelik olarak görülmüş, yani herkesi kapsayan bir ideale dönüştürülmüştür. Gerçekten, önce Rönesans ve ardından Aydınlanma ile birlikte insan, artık başlı başına bir değer olarak görülmüş ve bir özne haline gelmiştir. Özellikle, Manetti ve Mirandola'nın fikirleriyle mesafe kat eden süreç, doğal hukukçu düşünürlerin çabalarıyla, daha da gelişmiştir. Gelineen noktada insanın, toplum ve devlet dışında bir değere sahip olduğu kabul edilmektedir.

Kuşkusuz aydınlanma düşüncesi içinde insan onuru, en yetkin bir biçimde Kant'la somutlaştırılmıştır. Kant'ta onur, insan otonomisi üzerine temellendirilmiştir. Buna göre insan, kendi akli tarafından yapılandırılan, otonom (özerk) bir öznedir. Otonom ve akıllı bir özne olarak insanlar eşit bir onura sahiptirler. Bugün için insan hakları kavramının temelini oluşturan insan onuru da, daha ziyade bu anlayışın ürünü olduğu söylenebilir.

Hem uluslararası insan hakları belgeleri hem de çeşitli ülkelerin anayasaları insan onuru kavramından hareketle insan haklarının korunmasını siyasal sistemin temeli yapmışlardır. Hatta bazı anayasalar daha da ileri bir adımla, devletin insan onuruna dayandığını çarpıcı bir biçimde hükme bağlamışlardır.

Bu arada kavramın İslam düşüncesi açısından da hayli önemli olduğunu vurgulamak gerekir. İslam dini insanı diğer bütün varlıklardan üstün saymış ve onu "Allah'ın ilahi şaheseri, başyapıtı" sayarak istisnai bir konum biçmiştir. Bu yaklaşımıyla İslam'ın devleti bireyin hizmetinde olan bir araç olarak gördüğünü ve onu hukukla sınırlandırdığını söylemek mümkündür.

Tarihsel süreç içerisinde bu şekilde temellendirilen insan onuru, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından somut bir hukuki değer haline gelmiş ve insan haklarının amacı sayılır olmuştur. Bu bağlamda hem uluslararası insan hakları belgeleri hem de çeşitli ülkelerin anayasaları insan onuru kavramından hareketle insan haklarının korunmasını siyasal sistemin temeli yapmışlardır. Hatta bazı anayasalar daha da ileri bir adımla, devletin insan onuruna dayandığını çarpıcı bir biçimde hükme bağlamışlardır.

Bu şekilde insan hakları belgelerine giren insan onuru, insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun, sırf insan oluşunun kazandırdığı değerlerin tanınmasını ve sayılmasını anlatır. Bu, öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce ve muamele ona muhatap olan insanı, insan olmaktan çıkarır. İnsanın bu duruma düşürülmemesi, insan haklarını bir bütün olarak, ayırım gözetmeksizin uygulamaya taşımakla, insanı toplumsal koşulların meydana getirdiği her türlü baskıdan kurtarmakla, dahası, ona kendini geliştirme fırsatı vermekle mümkündür. Bu çerçevede kişisel haklar, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının

SDE Analiz

sınırlarını çizen ve bireyin maddi ve manevi varlığını koruyan özgürlüklerdir. Düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, kişi güvenliği ve konut dokunulmazlığı... gibi özgürlükler bu bağlamda değerlendirilmekte ve bunların devlete sadece bir karışmama ve gölge etmeme ödevi yüklediği kabul edilmektedir. Sağlık hakkı, eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı... gibi sosyal haklar vatandaşlara devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme hakkını tanıyan ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli görevler ve fonksiyonlar yükleyen haklardır. Bu haklardan ya da hak kategorilerinden birisini ihmal etmek insan onuru kavramıyla bağdaşmaz. Çünkü bu hakların hepsinin birden yöneldikleri ortak amaç, insan onurunun korunmasıdır.

1982 Anayasası'nın, insan onuruna vurgu yapmış ve insan onurunun korunmasını devlete bir görev olarak yüklemiş gözükse de, dayandığı felsefe ve içerdiği hükümler dikkate alındığında, yapılan tüm anayasa değişikliklerine rağmen, bu konuda hiç de iç açıcı bir durumda olmadığını belirtmek gerekir. Bir kere Anayasa, 12 Eylül öncesi koşullarını gerekçe göstererek, güvenliği sistemin temeline yerleştirmiş ve bunun da bireylerin hak ve özgürlüklerini sınırlama kabiliyetiyle donatılmış, "güçlü devlet" yapısıyla mümkün olduğuna inanmıştır. Anayasa, bu anlayış çerçevesinde, birey devlet ilişkisinde önceliği devlete vermiştir ki bunun da insanın korunmasını önceleyen insan onuru kavramıyla bağdaşmadığı açıktır.

Öte yandan Anayasa daha Başlangıçta, "Hiçbir düşünce ve mülahaza Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremez" ibaresine yer vererek, korunan düşünce ve korunmayan düşünce ayrımı yapmış ve böylece bireyin gelişimine ancak bir doğrultuda müsaade edilebileceğini esasa bağlamıştır. Bu durumun insanın biricikliğine ve otonom varlık oluşuna vurgu yapan insan onuru kavramı ile örtüşemeyeceği bir gerçektir. Oysa dünyadaki anayasa hareketlerine baktığımız zaman, esas olarak, bireyin kendini geliştirmesi amacının ön planda tutulduğunu ve onun devlete karşı korunmasının hedef alındığı bir seyrin takip edildiğini görürüz.

1982 Anayasası'nın devlet otoritesini özgürlükler aleyhine güçlendirme ve dolayısıyla bireyi devlet karşısında ikinci plana atma eğiliminin aksine yeni anayasanın, bireyi esas alması, özgürlük ile otorite arasındaki dengede özgürlüğe vurgu yapması ve bu bağlamda temel hak ve özgürlükler alanında sınırlandırmacı yaklaşımdan ziyade serbestlik anlayışını ön plana çıkarması gerekir. Bunun da ötesinde yeni anayasa, zaten temel hak ve özgürlüklerin

---

1982 Anayasası'nın, insan onuruna vurgu yapmış ve insan onurunun korunmasını devlete bir görev olarak yüklemiş gözükse de, dayandığı felsefe ve içerdiği hükümler dikkate alındığında, yapılan tüm anayasa değişikliklerine rağmen, bu konuda hiç de iç açıcı bir durumda olmadığını belirtmek gerekir.

SDE Analiz

amacı haline gelen insan onurunu siyasal sistemin de temeli kılmalı ve bunu açık bir anayasa hükmü ile vurgulamalıdır. İdeolojiden arındırılmış bir anayasanın, bütün kültürlerin üzerinde uzlaştıkları bir değer olan insan onuruna dayanması, ona sağlam bir felsefi temel sağlayacaktır.

Nitekim insan onuru kavramı, dünya anayasalarındaki gelişim çizgisine paralel olarak, Türkiye'deki anayasa önerilerinde de giderek artan bir kullanım alanı bulmaktadır. Stratejik Düşünce Enstitüsü'nün yayınlamış olduğu "Anayasa Raporu", "İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa" başlığını taşımakta ve kavramı yeni anayasanın odak noktasına oturtmaktadır¹⁰⁵. Prof. Dr. Özbudun başkanlığındaki Bilim Kurulu Anayasa Taslağı ve TUSKON Önerisi'nde de insan onurunun korunması, devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılmaktadır¹⁰⁶. Bu arada Meclis Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun, taslak yazımına, "insan onurunun dokunulmazlığını" vurgulayarak başladığını vurgulamak gerekir. Madde, "insan onur ve haysiyeti dokunulmazdır. İnsan onur ve haysiyeti insan haklarının ve anayasal düzenin temelidir. Devlet, insan onur ve haysiyeti ile insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme ve hakkına saygı duyar, bu değerleri korur ve bunların önündeki tüm engelleri kaldırır" hükümlerini içermektedir¹⁰⁷.

***Yeni anayasa,
insan onurunu
siyasal sistemin
de temeli kılmalı
ve bunu açık bir
anayasa hükmü
ile vurgulamalıdır.
İdeolojiden
arındırılmış bir
anayasanın, bütün
kültürlerin üzerinde
uzlaştıkları
bir değer olan
insan onuruna
dayanması,
ona sağlam bir
felsefi temel
sağlayacaktır.***

SDE Analiz

Sonnotlar

- ¹ George Kateb, Human Dignity, Harvard University Press, 2011, s.1.
- ² TDK Türkçe Sözlük C: II, s.1111.
- ³ AndreMercier, "İnsan Haklarının Temelleri", Çeviren: Ayşe Özberki, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Yayına Hazırlayan: İonnaKuçuradi, Ankara, 1982, s.14.
- ⁴ İonnaKuçuradi, "Felsefe ve İnsan Hakları", İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Yayına Hazırlayan: İonnaKuçuradi, Ankara, 1982, s.49.
- ⁵ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Richard Heinzman, "İnsan ve İnsan Onuru-Toplumsal Yaşam İçin Etik ve Ahlak", www.konrad.org.tr/Islam%20tr%202006/07heinzmanTR.pdf, (09.02.2009).
- ⁶ Bkz. Oğuz Şimşek, Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi (Danışman Prof. Dr. Zafer Gören), İzmir, 1999, s.46.
- ⁷ Şimşek, s.65.
- ⁸ Şimşek, s.7-8.
- ⁹ Kateb, s.10.
- ¹⁰ İlyas Doğan, "Alman Öğretisinde İnsan Onuru ve Güncel Sorunlar Hakkında Kısa Bir Giriş", S.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, 2005, s.53.
- ¹¹ Zafer Gören, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının Ana İlkesi: Dokunulmaz İnsan Onuru", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl :6, Sayı : 12, Güz 2007/2, s.27.*
- ¹² MiltonLewis, "A BriefHistory of Human Dignity: İdea and Application", in Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Editors: JeffMalpas/NorelleLickiss, Springer, 2007, s.93.

SDE Analiz

- 13 Mehmet Akad/Bihterin Vural Dinçkol, Genel Kamu Hukuku, Der Y., İstanbul, 2006, s.4; Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Y., İstanbul, 2005, s.2.
- 14 Sofistlerin insan anlayışı için bkz. Göze, s.11.
- 15 Doğan, s.53
- 16 Yasemin Işıқтаç, Hukuk Felsefesi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s.88.
- 17 Işıқтаç, s.91.
- 18 Akad/Vural Dinçkol, s.30; Işıқтаç, s.91.
- 19 MünciKapani, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Y., Ankara, 1993, s.19.
- 20 Akad/Vural Dinçkol, s.30.
- 21 Mehmet Ali Ağaoğulları/Levent Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.51 vd.
- 22 Şimşek, s.17.
- 23 William Ebenstein, Siyaset Felsefesinin Büyük Düşünürleri, Çev: İsmet Özel, Şule Y., İstanbul, 1996, s.54.
- 24 Şimşek, s.17.
- 25 Daniel P. Sukmasy, "Human Dignityand Human Worth", ", in Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Editors: JeffMalpas/NorelleLickiss, Springer, 2007, s.11.
- 26 Şimşek, s.19.
- 27 Lewis, s.93.
- 28 HubertCancik, "Dignity of Man andPersona in StoicAnthropology: SomeRemarks on Çicero, De Officiis I 105-107", in TheConcept of Human Dignity inHuman RightsDiscourse, Editedby. David KretzmerandEckartKlein, KluwerLaw International, 2002, s.23.
- 29 Heinzman, s.55.
- 30 Doğan, s.54.
- 31 Lewis, s.94.
- 32 Şimşek, s.20.
- 33 Lewis, s.94.
- 34 Mehmet Semih Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Y., İstanbul, 2003, s.20.
- 35 Nihat Bulut, Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi, Seçkin Y., Ankara, 2003, s.74.

- 36 Don Chalmers and Ryuichi Iida, "On the International Legal Aspects on Human Dignity", in Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Editors: Jeff Malpas/Norelle Lickiss, Springer, 2007, s.158.
- 37 Lewis, s.94.
- 38 Pico Della Mirandola, "Oration On the Dignity of Man", Translated by: Richard Hooper, http://www.wsu.edu:8080/~wldciv/world_civ_reader/world_civ_reader_1/pico.html, 03.02.2008.
- 39 Daniel P. Sulmasy, "Human Dignity and Worth", in Perspectives on Human Dignity: A Conversation, Editors: Jeff Malpas/Norelle Lickiss, Springer, 2007, s.11.
- 40 Lewis, s.94.
- 41 Lewis, s.94.
- 42 Charles Trinkaus, "Renaissance Idea of the Dignity of Man", Dictionary of the History of Ideas, Vol. IV, New York, 1973, s.136.
- 43 Lewis, s.97.
- 44 Bkz. Bahri Savcı, "Vedel'den Özetle Kişi Hakları Kavramının ve Teorisinin Tarihte Kuruluşu", AÜSBFD, C.XXV, S.1, 1970, s.98-99.
- 45 Bkz. Lewis, s.95; Heinzman, s.60
- 46 Işıқтаç, s.191.
- 47 Şimşek, s.24; Lewis, s.95; Chalmers and Iida, s.160; Heinzman, s.61.
- 48 Reza Sheikholeslami, "The Creation and the Dignity of man in Islam", Human Dignity and Human Cloning, Editors: Silja Voneky/Rudiger Wolfrum, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s.4.
- 49 Bkz. Sheikholeslami, s.5 vd.
- 50 İhsan Hamid El-Mafrey, "İslam ve İnsan Hakları", in İslam ve İnsan Hakları, Endülüs Y., İstanbul, 1995, s.18-19.
- 51 Şimşek, s.21; El-Mafrey, s.17 vd; Hüseyin Hatemi, İnsan Hakları Öğretisi, İşaret Y., İstanbul, 1988, s.131 vd.
- 52 İsmail Kılıoğlu, Düşünce ve Özgürlük, Timaş Y., İstanbul, 1992, s.15.
- 53 El-Mafrey, s.21.
- 54 Şimşek, s.22.
- 55 El Mafrey, s.22.
- 56 Bkz. Carl J. Friedrich-Zbigniew Brzezinski, **Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi**, Çeviren: Oğuz Onaran, Türk Siyasi İlimler Derneği Y., Ankara, 1964, s.13-14; Juan Linz, **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çeviren: Ergun Özbudun, Ankara, 1984, s. 25.

- 57 Doron Shultziner, "Human Dignity: Functions and Meanings", **Perspectives on Human Dignity: A Conversation**, Editors: Jeff Malpas/Norelle Lickiss, Springer, 2007, s.74.
- 58 Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Y., İstanbul, 2007, s. 333..
- 59 BM Şartının insan haklarıyla ilgili hükümleri için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s.339-340.
- 60 Bildirinin Türkçe metni için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s.401-406.
- 61 Shultziner, s.75.
- 62 BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin Türkçe metni için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı**, 1. Kitap, Legal Y., İstanbul, 2006, s.187-206.
- 63 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Türkçe metni için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı, s.113-123.
- 64 Bkz. Nihat Bulut, "A General View on the European Union Approach Towards Social Rights Issue in Conjunction with the EU Constitution", **Annales de la Faculte de Droit'İstanbul**, Volume 39, No 56, 2007, s.32.
- 65 Chalmasand'ıda, s.162.
- 66 Akad/Vural Dinçkol, Genel Kamu Hukuku, s.266; Şimşek, s.39; Doğan, *Alman Öğretisinde İnsan Onuru*, s.56.
- 67 1949 Alman Anayasasının İngilizce metni için bkz. <http://www.constitution.org/cons/germany.txt>. (24.02.2008)
- 68 Norelle Lickiss, "On Human Dignity: Fragments of an Exploration", **Perspectives on Human Dignity: A Conversation**, Editors: Jeff Malpas/Norelle Lickiss, Springer, 2007, s.31.
- 69 Shultziner, s.82; Lewis, s.100.
- 70 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/be00000_.html, (24.02.2008)
- 71 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/sp00000_.html, (24.02.2008)
- 72 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/po00000_.html, (24.02.2008)
- 73 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/sw00000_.html, (24.02.2008)
- 74 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/gr00000_.html, (24.02.2008)
- 75 Bunda, son yıllarda hızla gelişen ve etik değerlerle, özellikle de insan onuru kavramıyla da ilişkilendirilen gen teknolojisinin rolü büyüktür. Gen teknolojisinin etik açıdan değerlendirilmesi için bkz. Ali Özalp, **Etik Açısından Genom Projesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Osman Kaşıkçı), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2007.

- 76 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/sz00000_.html, (26.02.2008)
- 77 Şimşek, s.43.
- 78 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ez00000_.html, (24.02.2008)
- 79 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/pl00000_.html, (24.02.2008)
- 80 Shultziner, s.82-83; Lewis, s.100-101.
- 81 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ch00000_.html, (26.02.2008)
- 82 Shultziner, s.83.
- 83 http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html, (26.02.2008)
- 84 JackDonnelly, "Human Rightsand Human Dignity: An Analytic Crititque of Non-Western Conceptions of Human Rights", **American Political Science Review**, Vol:76, No:2, 1982, s.306; Lewis, s.100.
- 85 Christopher Pierson, **Modern Devlet**, Çev:Dilek Hattatoğlu, Çiviyazıları, İstanbul, 2000, s.28.
- 86 Devletin temel özelliklerinin özet bir dökümü için bkz. Andrew Heywood, **Politics**, Palgrave, New York, 2002, s.87.
- 87 Pierson, s.297.
- 88 Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991: Aşırınlıklar Çağı**, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Y., İstanbul, 1996, s.656.
- 89 17 ve 18. yüzyıllarda çeşitli düşünürler tarafından ortaya konan bu anlayışın 1789 Fransız Devrimi ile somutlaştığı ve bireye siyasal iktidar karşısında özerk alanın tanınmasını ifade ettiği bilinmektedir. (Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, "Fransız Devriminde Birey Devlet İlişkisi (1789-1794)", **AÜSBFD**, C. XLIV, Temmuz-Aralık 1989, No:3-4, s.195.
- 90 Doğan, *Alman Öğretisinde İnsan Onuru*, s.52.
- 91 Şimşek, s.66.
- 92 Bahri Öztürk/Mustafa Ruhan Erdem, **Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Y., Ankara, 2006, s.16-17 ve s.160-162.
- 93 Şimşek, s.67.
- 94 Hukuk devleti ve insan onuru ilişkisi için bkz. Ernest Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", **AÜHFD**, Cilt:XXVII, Sayı: 3-4, 1970, s.32.
- 95 Nihat Bulut, "Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı", **Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Y., İzmir, 2001, s.332-333.
- 96 Doğan, *Alman Öğretisinde İnsan Onuru*, s.52.

- ⁹⁷ Karşı görüş için bkz. Frank van Dun, "Human Dignity: Reason and Desire? Natural Rights Versus Human Rights", **Journal of Libertarian Studies**, Volume 15, No. 4, Fall 2001, s.3 vd.
- ⁹⁸ 1982 Anayasasının insan onuru anlayışı için bkz. Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 1999, s.404.
- ⁹⁹ E: 1963/132, K: 1966/29, K.T. 28.6.1966, **AMKD**, Sayı:4, s.187.
- ¹⁰⁰ Gören, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının Ana İlkesi: Dokunulmaz İnsan Onuru", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:6, Sayı:12, Güz-2007/2, s.27.
- ¹⁰¹ İlder Turan, **Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar**, Türkiye Denizcilik Sendikası Eğitim Dizisi-7, Emin Ofset, İstanbul, 1986, s.70.
- ¹⁰² Ergun Özbudun, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi," **Türkiye 'de Demokrasi ve Siyasal Kültürün Gelişmesi**, Yayına Hazırlayan, Hüsnü Erkan, TDV ve Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ortak yayını, İzmir, 1990, s.66.
- ¹⁰³ Özbudun, Türkiye'de Siyasal Kültür, s.66.
- ¹⁰⁴ 1982 Anayasası, ilk şekliyle, Başlangıçta bunu açıkça vurgulamış ve birinci paragrafta "Kutsal Türk Devleti"nden söz etmiştir. Bu ibare, birey devlet ilişkisine nasıl bakıldığını göstermesi açısından önemlidir ve bireyin haklarını ön plana çıkaran ideal anlayışa aykırıdır. Hemen belirtelim ki, 1995 değişikliklerinde "kutsal" ibaresi yerini "yüce" ibaresine bırakmış ve nispeten yumuşatılmıştır.
- ¹⁰⁵ SDE Rapor, İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa, Ankara, Mayıs 2011.
- ¹⁰⁶ Hukuk ve Hayat, Sayı:6, 2008, s.66-67.
- ¹⁰⁷ Sabah Gazetesi, 19.05.2012.

SDE Analiz

Notlar

SDE Analiz

